

183—184 rămîn în afara oricărei corespondențe, așa cum se poate observa). Recunoașterea unei corespondențe strofice în interiorul acestui dialog liric implică unele dificultăți. În mss., versurile amintite prezintă, din punct de vedere metric, asemănări remarcabile, dar nu au exact aceeași schemă. Pentru a stabili o identitate metrică, fie și aproximativă (rămîn oricum mai multe nepotriviri de detaliu, așa cum se poate vedea din schemele de la p. 75—76), editorul trebuie să accepte unele emendări, în special la vv. 157—158, unde suprimă de două ori articolul, și la vv. 171—176, unde rescrie cu totul textul tradițional (pentru vv. 171—172 folosește scholia la Arist., Nu. 1165, iar vv. 175—176 le consideră interpolate, împreună cu Seidler și mulți alți editori). Modificări de mai mică amploare apar la vv. 180, 186—187 și 196.

Aparatul critic care însoțește textul își propune să prezinte, cît mai exact cu putință, starea mss. utilizate. Redactat după principiile stabilite de Turyn, acest aparat face, cu consecvență, distincția între lecțiunile care n-au suferit nici o corectură și lecțiunile de dinaintea sau de după corectură, lecțiunile suprascrise, lecțiunile marginale, lecțiunile *γράφεται* etc. Pe cit e posibil, editorul specifică, pentru fiecare din aceste lecțiuni, dacă a fost scrisă de prima mînă sau de cea de a doua. Conjecturile editorilor moderni nu ocupă dect un loc modest în acest aparat: sînt menționate numai cele care, după părerea lui S. G. Daitz, contribuie într-adevăr la clarificarea textului (vezi p. XXVII). Testimoniile sînt tratate în același chip: editorul nu le reține decît pe cele care sînt utile pentru stabilirea textului (vezi p. XIII). În schimb, aparatul critic cuprinde adesea un scurt comentariu asupra textului: justificarea lecțiunii adoptate, trimiteri la expresii asemănătoare folosite de Euripide sau de alt autor etc. O singură dată, acest aparat ni s-a părut neclar: la v. 723, care e suprimat fără nici o explicație (explicația rezultă indirect din nota la v. 1087: „del. Hermann (= 723)").

Textul editat de S. G. Daitz comportă mai multe indicații menite să faciliteze consultarea și înțelegerea lui. Amintim, cu titlu de exemplu, numerotarea versurilor în pasajele lirice și semnele grafice care marchează particularitățile prosodice (sinizeza, scurtarea diftongilor, cazurile cînd grupul *muta cum liquida* face poziție). Aceste date sînt completate de o „Appendix metrica” extrem de clară. Referindu-se, evident, numai la pasajele lirice, analiza metrică cuprinde textul, schema și numele fiecărui vers. Schema metrică indică nu numai succesiunea silabelor scurte și lungi, ci și diereza sau conjuncția metrelor, ezura și *synaphea*, sîrșitura de perioadă sau de sistem și prezența unei silabe scurte în locul unei silabe lungi („brevis in elemento longo”). În privința interpretărilor metrice, credem că s-ar putea formula unele rezerve numai în legătură cu vv. 168 = 210 (după S. G. Daitz, tripodie iambică; poate ar fi mai bine să considerăm că este un dohmiac de tipul celor descriși de A. M. Dale, *The Lyric Metres of Greek Drama* ², Cambridge University Press, 1968, p. 115), 200—201 (după Daitz un trimetru anapestic calalectic; după Dale, *ibid.*, p. 60, o tripodie anapestică + un dohmiac lung cu valoare clauzulară) și 1102 (tetrapodie cretică, după Daitz; tetrametru peonic, după Dale, p. 99).

Volumul se încheie cu un original „Apparatus colometricus”. Stabilii pentru 16 din cele 20 de mss. colaționate de editor (au fost lăsate la o parte cele trei mss. foarte incomplete, H, Ml, Vp, și ms. Aa, folosit numai acolo unde lipsește A), aparatul colometric arată, în același timp, în ce măsură colometria adoptată de S. G. Daitz se aseamănă cu cea din mss. și în ce măsură mss. se aseamănă între ele în ceea ce privește colometria.

Liana Lupăș

HIPPOCRATE. Tome VI, 2-ème partie. *Du régime des maladies aiguës. Appendice. De l'aliment. De l'usage des liquides.* Texte établi et traduit par Robert Joly, Paris, „Les Belles Lettres”, 1972, XXXIV + 182 p.

Profesorul Robert Joly de la Universitatea din Bruxelles (și Mons) continuă editarea scrierilor mult controversate, după cum se știe, ale așa-numitului *Corpus hippocraticum*. Seria de texte clasice publicate sub patronajul asociației Guillaume Budé se îmbogățește astfel pe linie medicală cu încă un volum, contribuind treptat la întregirea scrierilor din domeniul respectiv, care lipseau pînă acum cîțiva ani din bilanțul realizărilor. Fără îndoială, în ce privește opera lui Hipocrate (sau considerată ca atare), există ediția de acum super-centenară a lui Littré, care, deși nu a folosit toate manuscrisele, unele încă necunoscute la vremea lui, și cu toate că nu a putut beneficia, firește, de rezultatele imensei strădanii exegetice în materie de hipocratism, așa cum e cazul astăzi, rămîne singura completă și utilizabilă s i n t e t i c de către orice

cercetător al complexelor probleme filologice și medicale cuprinse în numita colecție. Unele scrieri hipocratice s-au bucurat între timp de ediții lăudabile, cum e cazul aceleia a lui Grensemann (*Despre boala sacră*), dar o ediție de ansamblu nu există încă. În ce privește acel grandios edificiu editorial proiectat de către patru universități încă înaintea primului război mondial, mă refer la *Corpus medicorum Graecorum* (din pritanul conducerii făceau parte atunci filologi ca Wilamowitz și Diels), această ilustră inițiativă s-a soldat, în ce-l privește pe Hipocrate, cu un rezultat concret pauper, ca să nu spunem complet nesatisfăcător. Chiar cel dintâi volum apărut din scrierile hipocratice a cunoscut critici aspre din punctul de vedere al valorii colajonării, emendării etc., așadar pe linia propriu-zisă a muncii editoriale. Iată încă un argument pentru care ediția Littré își menține semnificația sa inițială practică, prea puțin alterată de trecerea unui secol și mai bine (a fost publicată în zece volume între anii 1839 și 1860). Nu putem să nu amintim aici comparativ soarta operei încă mai vaste a lui Galen, pentru a cărei cunoaștere în *tegral* ne servim încă de ediția în 20 de volume a lui Carol Gottlob Kühn din jurul anului 1820! „Tantae molis...” Atît de greu este să realizezi în materie de texte medicale o ediție completă și cit mai la adăpost de invecivele critice.

Am spus aceste lucruri în scop informativ pentru ca cititorul să cunoască în general istoria problemei edițiilor medicale grecești și pentru a evalua, cît e posibil, dificultățile acestei inițiative. Volumul editat de către Joly (tomul VI, partea a 2-a) cuprinde trei scrieri de a doua și a treia însemnătate aflate în *Corpus hippocraticum*: *Despre regim în bolile acute* (cu așa-numita *Aneaxă*), *Despre aliment* (mai corect: *Despre alimentație*) și *Despre folosirea lichidelor* (titlul grec mai simplu: *Despre lichide*). Pondere evidentă ca extindere și semnificație de fond medical o are prima scriere, *Despre regim în bolile acute*, numită într-un manuscris *Despre ptisană*, pentru că o bună parte din cuprins este ocupată cu descrierea și indicațiile în diverse boli a ptisanei sau decoctului de orz. Editorul rezumă în introducere datele de ordin istoric și interpretativ-filologic, se înțelege esențiale asupra acestui tratat „dietetic” și expune critic diversele păreri, ca de obicei contradictorii. Găsim și cîteva aprecieri interesante cu privire la fondul medical, de pildă asupra teoriei esențiale, după opinia noastră, a „schimbărilor” regimului celor bolnavi, ca și al celor sănătoși (*metabolai*), problemă de care ne-am ocupat noi înșine cu prilejul conferinței clujene *Eirene*, unde am avut cinstea de a fi susținut de către R. Joly însuși, participant la reuniune. Oricît am aprecia însă pozitiv concepțiile medicale hipocratice, spre exemplu interesul perfect actual al teoriei metabolice, trebuie să expunem aici și cealaltă parte a medaliei, aspectul negativ de ordin direct medical. Or, tocmai cu privire la fondul terapeutic al scrierii *Despre regim în bolile acute* devine clar că ptisana sau greoiul decoct de orz a fost folosit unde se cade și unde nu de către medicii epocii respective. Dar, lăsînd aceste considerații tehnice, totuși necesare, să revenim la ediția ca atare.

Ne vom opri mai puțin asupra aspectului propriu-zis filologic al ediției lui Joly. Aș aminti doar că tradiția manuscrisă a colecției hipocratice a cunoscut vicisitudini mai mult chiar decît se întîmplă de regulă în materie de texte ale autorilor clasici. Încă de la constituirea *Corpus-ului* la Alexandria sub Ptolemei, scrierile componente au intrat de-a valma, fără indicația provenienței și nici a autorilor, *adespota*, cum ne informează între alții Galen, care semnalează interesul material nociv al vînzătorilor de manuscrise. Acest fapt explică aspectul cu totul eterogen și inegal pe care îl prezintă azi colecția scrierilor hipocratice, precum și multiplele dificultăți legate de efortul editorilor de-a lungul timpurilor. Dealtfel, volumul de care ne ocupăm al lui R. Joly a fost recenzat cu competență pe linia pur editorială de către un critic din cadrul centrului de studii hipocratice de la Hamburg, unde se pregătește lexiconul complet hipocratic (destul de avansat), folosindu-se arhiva imensă ce servește concomitent la pregătirea unui eventual *The-saurus linguae graecae*. (Volkmar Schmidt, *Gnomon* 45, 1973, 1, p. 11—18). Desigur erorile de colajonare imputate se cuvin luate în considerație, dar ele sînt motivate, în anumită măsură, de faptul că ceea ce se cheamă de obicei „lectio difficilior” nu constituie excepția, ci regula în legătură cu manuscrisele medicale hipocratice.

Cît privește traducerea executată de Joly se cuvine relevat în primul rînd faptul că ea înseamnă un pas mai departe pe făgașul interpretativ realizat de Littré. Noul editor a căutat să amelioreze pasajele greu de redat — și acestea nu sînt rare — încercînd totodată, cum afirmă sugestiv el însuși, să nu facă textul francez „mai clar decît cel original grec”. Afirmăția, elocventă în anume sens este legitimă, dacă ne gîndim la împrejurările citate ale tradiției manuscrise hipocratice, care nu a scăpat firește de alterări diferite, interpolații, reasezări de fraze și de alte prefaceri caracteristice manuscriselor autorilor clasici. Joly traduce corect și atent textul original, deși cînd e vorba de traduceri în general, mai ales din vechii autori, faptul care contează este prima versiune, oricum merituoasă, cele următoare — există azi pentru unii filosofi și poeți chiar și o duzină în aceeași limbă — trebuind să fie judecate în raport cu prototipul

interpretativ, mai ales cînd acesta se situează la nivel superior. În cazul colecției hipocratice dispunem de suficiente traduceri în diverse limbi, inclusiv în latină, pe care orice nou interpret este nu numai îndreptățit, dar și obligat să le consulte.

C. Săndulescu

XENOPHONTIS *Expediitio Cyri — Anabasis*. Editat C. Hude, editionem correctiorem curavit J. Peters, Leipzig, Teubner, 1972, XIX + 330 p. (Bibliotheca Teubneriana).

Numeroasele manuscrise ale *Anabazei* lui Xenofon se împart în două familii, numite în 1825 de L. Dindorf, după reprezentanții lor de bază — italiană și parisină. Familia italiană descinde din *Vaticanus gr. 1335* (= F, sec. X—XI) și din *Marcianus gr. 590* (= M, sec. XII—XIII). Cel mai de seamă reprezentant al familiei parisine este *Parisinus gr. 1640* (= C, din anul 1320). Autorii nu mai puțin numeroaselor ediții ale acestei opere, atît de folosite în învățămîntul limbii grecești, au dat prioritate pentru stabilirea textului fie familiei parisine, ca Dindorf (1825), Sauppe (1865), Hug (1879), Gemoll (1899), Marchant (1904), fie celei italiene, ca Krueger (1826), Breitenbach (1867), Schenkl (1869). Apărute aproape simultan, edițiile cele mai recente și cele mai bune pînă azi ale *Anabazei*, cea datorată lui C. Hude (1931) și cea elaborată de P. Masqueray (1930—1931), concordau, fără ca autorii lor să fi știut unul de activitatea celuilalt, în preferința pentru familia italiană și ofereau texte foarte apropiate. Era un argument în plus în favoarea tradiției F—M, garantată și de testimoniile păstrate la autorii bizantini și de papiri.

Luîndu-și sarcina de a aduce la zi ediția lui C. Hude, J. Peters valorifică în chip critic și personal rezultatele la care a ajuns cercetarea mai nouă a textului xenofonic, de la Masqueray pînă în prezent.

În principiu, ori de cîte ori constată diferențe între ediția Hude față de ediția Masqueray în privința lecțiilor bazate pe familia italiană de manuscrise, Peters preferă varianta Hude, invocînd autoritatea de paleograf a acestuia. Dincolo de argumentul de autoritate pe care se sprijină, atitudinea sa se legitimează și prin caracterul de ediție *correctior* a opereii strălucitului său înaintaș pe care-l are lucrarea de față. Fidelitatea față de opțiunile fundamentale ale dispărutului filolog ni se pare în cazul unei asemenea întreprinderi de la sine înțeleasă. Fidelitate, deci nu servilism filologic. E ceea ce a înțeles, dealtfel, cum era și de așteptat distinsul clasicist contemporan. În acest spirit el nu ezită să prefere toate lecțiile lui Masqueray în cazul concordanțelor depline dintre cei patru reprezentanți ai familiei parisine, notați cu c, mai ales atunci cînd e vorba însă de codicele *Etonensis* (sec. XV) cercetat cu toată grija de savantul francez. De asemenea, Peters, ținînd seama de obiecțiile critice făcute de L. Castiglioni într-o recenzie la ediția lui Hude („Gnomon”, 9, 1933, p. 642 și urm.), înlătură unele inconsecvențe din aparatul acesteia, remediîndu-l în sensul preciziei și eleganței; e vorba de folosirea nu totdeauna judicioasă a siglei *f* adoptată de Hude pentru a nota concordanțele depline dintre reprezentanții familiei italiene. Un alt exemplu: la data elaborării ediției Hude, manuscrisul *Vindobonensis 95* (sec. XV) fusese folosit numai de C. Schenkl. Autorul noii ediții pune în valoare cercetările asupra acestui codice datorate lui A. Svensson (1940), de care, din păcate, a luat cunoștință numai prin intermediul unei recenzii din „Gnomon”, 17, 1941, p. 286—287, semnată de F. Zucker. În sfîrșit, circa 100 lecțiuni importante care îmbogățesc aparatul critic sînt datorate studului lui L. Castiglioni asupra a patru manuscrise ambrosiene cuprinzînd *Anabaza* și care i-au rămas necunoscute lui Hude: I 121 sup., A 78 inf., A 157 sup., G 92 sup. (v. Castiglioni, *Studi intorno alla storia del testo dell'Anabasi di Senofonte*, Milano, 1932). Nulă pentru alcătuirea aparatului critic, dar garantînd autenticitatea tradiției italiene e mărturia fragmentului papiriaceu din sec. II, editat sub nr. 1196 în *Pubblicazioni della Società italiana per la ricerca dei Papiri greci e latini in Egitto — Papiri greci e latini*, XI, Firenze, 1935.

De cele mai multe ori, J. Peters nu se limitează la consemnarea lecțiilor propuse de alți cercetători decît Hude, ci ia atitudine pentru sau împotriva lor, cu argumente proprii. Nu puține sînt emendările propuse de el însuși. În sprijinul acestora el invocă uzul limbii grecești, alte texte antice sau chiar realități istorice redate evident greșit în text. Cîteva exemple din cele multe posibile vor sugera cititorului cît de binevenită și de minuțios concepută e contribuția îngrijitorului noii ediții a *Anabazei*.